

BÖLGESEL KALKINMA AJANSLARI: TÜRKÇE LİTERATÜR İNCELEMESİ

Fatih ÇELİK¹

Özet

Bölgesel Kalkınma Ajansları (BKA'lar), yerel potansiyeli harekete geçirerek ekonomik kalkınmaya katkıda bulunmak üzere kurulan örgütlerdir. Dünyada ilk BKA, 1929 yılındaki ekonomik kriz (Büyük Bunalım) sonrasında ABD'de kurulan Tennessee Vadisi Yönetimi'dir (TVA). Türkiye'de ise BKA'lar, 2006-2009 döneminde kurulmuştur.

Çalışmanın amacı, Türkçe literatürde BKA'ların hangi yönlerden ve hangi araştırma yöntemleri ile incelendiğini ortaya koymaktır. Nitel araştırma yöntemlerinden doküman analizi tekniği ile yapılan çalışma, BKA'lara ilişkin kitap, makale, rapor, doktora ve uzmanlık tezinden oluşan 44 tane eseri kapsamıştır. Bu eserler, amacı, yöntemi ve sonucu bakımından özetlenmiş; ele alınan konu ve uygulanan yöntem bakımından sınıflandırılmış ve genel bir değerlendirmesi yapılmıştır. Analiz sonucunda BKA'ların ekonomik, siyasal ve sosyal yönlerden; nicel ve nitel araştırma yöntemleri ile karma yöntem araştırmaları temelinde incelendiği tespit edilmiştir. Söz konusu çalışmalar arasında konuyu ekonomik yönlerden (% 56) ve nitel araştırma yöntemleri (doküman analizi, % 63,5) ile inceleyen araştırmalar öne çıkmıştır.

Anahtar Kelimeler: Bölgesel Kalkınma, Bölgesel Kalkınma Ajansı (BKA), Türkçe Literatür, Araştırma Konusu, Araştırma Yöntemi.

THE REGIONAL DEVELOPMENT AGENCIES: TURKISH LITERATURE REVIEW

Abstract

Regional Development Agencies (RDAs) are organizations these were established to contribute to economic development by mobilizing local potential. The first RDA in the world is the Tennessee Valley Authority (TVA) that was established after economic crisis (Great Depression) in 1929 in USA. RDAs were established during the 2006-2009 period in Turkey.

The aim of this study is to demonstrate that RDAs were examined which ways and which research and methods in Turkish literature. The study of document analysis techniques of qualitative research methods work has involved 44 units consisting of books, articles, reports, doctoral and expertise dissertation on RDAs. These works summarized of purpose, method and terms; with classified in terms of the issues dealt and methods applied and evaluated in general. Analysis indicated that RDAs have economic, political and social aspects; these were determined on the basis of the examination quantitative and qualitative research methods with mixed methods research. In the mentioned studies it was determined that the researches which are examined with economic aspects (56 %) and qualitative research methods (document analysis, 63,5 %) are highlighted.

Keywords: Regional Development, Regional Development Agency (RDA), Turkish Literature, Research Subject, Research Method.

¹ Dr., Milli Eğitim Bakanlığı (Öğretmen), e-posta: fatihcelik66@mynet.com

GİRİŞ

Bölgesel Kalkınma Ajansları (BKA'lar²), yerel³ aktörler arasında işbirliğini geliştirmek ve içsel ve dışsal kaynaklara dayalı bölgesel kalkınmayı hızlandırmak üzere kurulan örgütlerdir. Dünyada ilk BKA, 1933 yılında ABD'de kurulan Tennessee Vadisi Yönetimi'dir (TVA: Tennessee Valley Authority).

BKA'lar, Avrupa'da ise 1950'li yıllardan itibaren kurulmaya başlanmıştır. BKA'ların yaygınlaşmasında AB'nin "etkisi" olduğu belirtilmiştir. AB, üye ve aday ülkelere BKA kurmalarını "tavsiye" etmiştir. Bu bakımdan BKA'lar, dış kökenli ve AB'nin bir "dayatma projesi" olarak nitelendirilmiştir (Karasu, 2009a: 33; Karasu, 2015: 299).

Türkiye'de⁴ de BKA'lar, AB'ye üyelik sürecinde gündeme gelmiştir (Çelik, 2017: 146, 157). AB'nin etkisiyle 2006-2009 döneminde 26 tane BKA kurulmuştur. Dolayısıyla Türkçe literatürde BKA'lar, esas itibarıyla 2006 yıldan itibaren incelenmeye başlanmıştır. Çalışmanın amacı, Türkçe literatürde BKA'ların hangi yönlerden ve hangi araştırma yöntemleri (teknikleri) ile incelendiğini ve hangi yönlerden yeni araştırmalara ihtiyaç duyulduğunu ortaya koymaktır.

Çalışma, dört bölümden oluşmuştur. İlk olarak BKA'lara ve bilimsel araştırma yöntemlerine (teknikleri) ilişkin kavramsal çerçeve sunulmuştur. İkinci bölümde, araştırmanın amacı, yöntemi, sınırları ve sınırlılığı belirtilmiştir. Üçüncü bölümde, BKA'lara ilişkin araştırmalar, amacı, yöntemi ve sonucu itibarıyla özetlenmiştir. Son olarak araştırmalar, konu ve yöntem (teknik) bakımından tasnif edilerek genel bir değerlendirmesi yapılmıştır.

I. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Bu bölümde BKA'lar ve bilimsel araştırma yöntemleri (teknikleri) kısaca ele alınmıştır.

A. Bölgesel Kalkınma Ajansı

Dünyada Büyük Bunalım'dan (1929) sonra bölgesel kalkınmadan sorumlu örgütler olarak BKA'lar kurulmaya başlanmıştır. BKA'lar, bölgesel kalkınmayı içsel ve dışsal kaynaklar temelinde hızlandırmak için kurulan örgütlerdir (Çelik, 2015: 2). İlk örneği, 1933 yılında ABD'de kurulan TVA'dır.

BKA'ların amacı, ekonomik, çevresel ve sosyal olmak üzere üç grupta ele alınabilir (EURADA, 1999: 25). Başka bir ifadeyle bölgenin kalkınmasını sağlamak, çekiciliğini artırmak, sosyo-kültürel değerlerini korumak ve geliştirmektir.

Merkezi ve/veya bölgesel aktörler tarafından kurulmuştur. Yönetim bakımından ikili bir yapıya sahiptir. Birincisi, Genel Kurul, Yönetim Kurulu, Denetleme Komitesi ve Genel Müdür gibi birimlerdir. İkincisi ise, çalışma grupları veya komitelerdir (EURADA, 1999: 34-35).

Finansmanı, kamu kaynakları, özel fonlar ve hizmet gelirleri ile sağlanmıştır. Bunlar, ulusal ve bölgesel yönetimlerin aktardığı ödenekler, küresel kurumlardan sağlanan fonlar ve sunulan hizmetlerden elde edilen gelirlerdir (EURADA, 1999: 52).

² Türkiye'de ajanslar, dünyada yaygın olan BKA yerine siyasi kaygılarla bölge kelimesi çıkarılarak Kalkınma Ajansı (KA) şeklinde adlandırılmıştır. Çalışmada, BKA kavramı kullanılmıştır.

³ Çalışmada bölgesel ve yerel kavramları, aynı anlamda kullanılmıştır.

⁴ Karasu (2015: 295), Türkiye'de BKA'ların kuruluş sürecinde hazırlanan resmi belgelerde, İngiltere'nin model alındığının vurgulandığını belirtmiştir.

Başlıca faaliyetleri, bölgesel planlar ve araştırmalar yapmak, mesleki eğitimi geliştirmek, yenilik ve teknoloji transferi yapmak, yatırımcılara destek olmak ve uluslararasılaşma (EURADA, 1999: 65).

B. Bilimsel Araştırma Yöntemleri ve Teknikleri

Bilimsel araştırma, incelenen konuya ilişkin verileri sistematik olarak toplama, analiz etme, değerlendirme ve yorumlama sürecidir. Yöntem ise, belli bir amaca ulaşmak için belli bir düzene ve ilkelere göre bir şeyi söyleme ve yapma biçimidir (Şen, 2005: 346). Bilimsel yöntem, tümevarım (endüksiyon: özelden genele) ve tümdengelim (dedüksiyon: genelden özele) yaklaşımlarının bir sentezidir (Karataş, 2017: 79). Bilimsel araştırmalar, uygulanan yöntemlere göre nicel (kantitatif) ve nitel (kalitatif) araştırma şeklinde ikiye ayrılır. Bu ayırmada, veri toplama tekniği ve uygulanan yaklaşım belirleyici olmaktadır. Bir araştırmada veriler, anket tekniği ile toplanmış ise, nicel araştırma; gözlem, mülakat gibi tekniklerle derlenmişse nitel araştırma söz konusudur (Ataseven, 2012: 548). Bir de nitel ve nicel araştırma yöntemlerinin birlikte uygulandığı karma yöntem araştırmaları vardır.

1. Nitel Araştırma Yöntemi

Nitel araştırma, gözlem, mülakat, vaka analizi ve doküman analizi gibi veri toplama tekniklerinin uygulandığı bir araştırmadır. Araştırmacı, konusuna ve hedef kitlenin özelliğine göre birden çok araştırma tekniğinden yararlanabilir. Nitel araştırmada, tümevarım ilkesi ile bir kuram uygulanır (Yıldırım ve Şimşek, 2013: 45, 53).

a. Gözlem

“Gözlem, herhangi bir ortamda veya kurumda oluşan davranışı ayrıntılı olarak tanımlamak amacıyla kullanılan bir yöntemdir” (Yıldırım ve Şimşek, 2013: 199). Araştırmacı söz konusu davranışa ilişkin kapsamlı bilgi toplamak için gözlem yöntemini kullanabilir.

b. Mülakat

Mülakat, bireylerin belli bir konudaki düşüncelerini öğrenmek için uygulanır. Nitel araştırmalarda en çok uygulanan mülakat, yüz yüze ve telefon aracılığıyla yapılır. Veriler, iki türlü kaydedilir. Bunlar, cihaza kaydetme ve not alma (Yıldırım ve Şimşek, 2013: 46-47, 175).

c. Vaka Analizi

Vaka analizi, bir konuyu derinlemesine incelemek üzere ayrıntılı bilgi toplanmasıdır. Bu analiz, diğer araştırma teknikleri ile elde edilen bulguların derinlemesine incelenmesini, önem derecelerinin belirlenmesini ve neden olan faktörlerin açığa çıkarılmasını sağlar.

d. Doküman Analizi

Araştırma konusuna ilişkin yazılı materyallerin incelenmesi olan doküman analizi, beş aşamada yapılabilir. Bunlar, dokümanlara ulaşma, orijinalliğini kontrol etme, dokümanları anlama, veriyi analiz etme ve kullanma (Yıldırım ve Şimşek, 2013: 217-218, 223). Konuyla ilgili raporlar, kitaplar, video ve ses kayıtları gibi belgeler sistematik bir şekilde analiz edilir.

2. Nicel Araştırma Yöntemi

Nicel araştırma, gözlem ve ölçümlerin tekrarlanabildiği bir araştırmadır. Bu araştırmada, olgular gözlenerek veya deney yapılarak gerçeklere ulaşmaya çalışılır.

Tümdengelim ilkesinin hakim olduğu nicel araştırmada, toplanan verilerle bir kuram geliştirir (Yıldırım ve Şimşek, 2013: 45, 53). Bu araştırmada genellikle anket tekniği uygulanır.

a. Anket

Anket, bireylerden planlı bir şekilde bilgi toplamak için uygulanan bir tekniktir. Özellikle sosyal bilimlerde çok kullanılan bu teknik ile önceden hazırlanan anket formlarıyla bilgi toplanır. Anket formları, belli bir amaca göre düzenlenen soruların listesidir (Seyidoğlu, 1995: 30-31).

3. Karma Yöntem Araştırmaları

Araştırma yöntemleri yazınında son yıllarda nitel ve nicel araştırma yöntemlerinin birlikte uygulandığı karma yöntem araştırmaları yaygınlaşmıştır. Yaklaşık 50 yıllık geçmişi olan bu yönetime göre, olguların hem nitel hem de nicel boyutu vardır. Bu araştırmalarda, nitel veya nicel yöntemlerden birinin öne çıktığı “gömülü desen yöntemi” kullanılır (Yıldırım ve Şimşek, 2013: 350-355).

II. ARAŞTIRMANIN AMACI, YÖNEMİ, SINIRLARI VE SINIRLILIĞI

Çalışmanın amacı, Türkçe literatürde BKA’ların hangi konular ve araştırma yöntemleri (teknikleri) ile incelendiğini ve hangi yönlerden yeni araştırmalara ihtiyaç duyulduğunu, nitel araştırma yöntemlerinden doküman analizi tekniği ile ortaya koymaktır. Nitel araştırmalarda veriler genellikle iki yöntemle analiz edilir. Birincisi, derinlemesine analiz gerektirmeyen verilerin incelendiği betimsel analizdir. İkincisi ise, verilerin derinlemesine analizini gerektiren içerik analizidir (Yıldırım ve Şimşek, 2013: 256-259). Bu çalışmada betimsel analiz yapılmıştır.

Nitel veriler, belirli aşamalardan geçirilerek sayılara dönüştürülür (“nicelleştirme”). Sayısallaştırma, araştırmanın güvenilirliğini artırmak, yanlılığını azaltmak, verilerin analizi ile ortaya çıkan temalar arasında karşılaştırma yapmak ve sonuçların diğer araçlarla tekrar sınanmasına imkan tanımak için yapılır. Nicelleştirmede genellikle iki yöntem kullanılır: Basit yüzde hesapları ve sözcük sıklık hesapları (Yıldırım ve Şimşek, 2013: 274-275).

Türkçe literatürde 2015 yılı itibariyle BKA konusunda çok sayıda bildiri ve makale, 91 tane yüksek lisans tezi, 13 tane doktora tezi ve 5 tane uzmanlık tezi (Kalkınma Bakanlığı) hazırlanmıştır. Söz konusu araştırmaların tamamının incelenmesi, bu çalışmanın boyutunu aşmıştır. Dolayısıyla çalışmanın kapsamı, şu yönlerden sınırlandırılmıştır:

- 2015 yılı itibariyle “kalkınma ajansı” başlığını taşıyan veya konuyla doğrudan ilişkili olan çalışmalar ele alınmıştır.
- Bir veya birden çok yazarın editörlüğünde yazılan derleme kitaplar, kapsam dışında bırakılmıştır.
- Çalışmada, yalnızca belli kriterlere göre seçilen makalelere yer verilmiştir.
- BKA’ların Mali Destek Programları’nın (MDP) bölgesel kalkınmaya katkısını belirlemek üzere hazırlanan “etki analizi” raporları ve uzmanlık tezleri, konu itibariyle önemli olduğu düşünülerek çalışmaya dahil edilmiştir.
- Bildiriler ve yüksek lisans tezleri, sayı itibariyle çalışmanın boyutunu aştığı için kapsam dışı tutulmuştur.
- Doktora tezlerinin tamamına yer verilmiştir.

Türkçe literatürde BKA'lara ilişkin ilk ve tek bibliyografya denemesi, tespitimize göre Kum (2010) tarafından yapılmıştır. Kum, çalışmasında 8 kitap, 46 makale, 33 tebliğ ve 29 tane teze (y. lisans, doktora ve uzmanlık tezi) ilişkin yalnızca künye bilgilerini vermiştir. Bu çalışmada ise, BKA'lara ilişkin başlıca araştırmalar, amacı, yöntemi ve sonucu itibariyle özetlenmiş; konu ve yöntem (teknik) bakımından sınıflandırılmış ve değerlendirilmiştir.

III. BÖLGESEL KALKINMA AJANSLARINA İLİŞKİN TÜRKÇE LİTERATÜR ÖZETİ

BKA'larla ilgili araştırmalar, dört başlıkta ele alınabilir. Bunlar, kitaplar, makaleler, doktora tezleri, raporlar ve uzmanlık tezleri. Söz konusu araştırmalar, ilk önce tablo halinde sunulmuş; daha sonra da amacı, yöntemi ve sonucu itibariyle özetlenmiştir.

A. Kitaplar

BKA'lara ilişkin başlıca iki kitaptan söz edilebilir. Bunlar, Tablo 1'de sunulmuştur.

Tablo 1: BKA'lara İlişkin Başlıca Kitaplar

Yıl	Yazar	Konu
2003	Kayasü vd.	İşbirliği ve etkileşim ağları
2006	Çakmak	BKA'lar hakkında genel bilgi

Kaynak: Yazar tarafından geliştirilmiştir.

Tablo 1'e göre Kayasü vd. (2003), bölgesel kalkınma politikalarını aktörler arasında işbirliği ve etkileşim ağları temelinde incelemiştir. Yaptığı ankete göre, İstanbul'da işletmelerin kendi aralarında ve diğer kurumlarla ilişki ağlarının zayıf olduğunu; Mersin'de ise, işletmeler arasında girişimcilik ağlarının olmadığını belirlemiştir. Analiz sonucunda işletmeler arasında ilişki ağlarını kurmak ve geliştirmek için bir kuruma (BKA) ihtiyaç duyulduğunu tespit etmiştir.

Çakmak (2006), yerel kalkınmanın aktörlerinden BKA'ları genel olarak incelemiştir. Bölgesel kalkınmanın, içsel dinamikleri harekete geçirerek karşılaştırmalı üstünlüklerin geliştirilmesine dayalı bir model kurulmasına; bunun da yerel aktörlerle hazırlanacak stratejik planın ve BKA'ların öncülüğünde sağlanacak yönetişimin⁵ etkin bir şekilde uygulanmasına bağlı olduğunu belirtmiştir.

B. Makaleler

BKA'lara ilişkin çok sayıda makale yayınlanmıştır. Bunlardan 23 tanesi, şu kriterlere göre seçilerek Tablo 2'de sunulmuştur.

- Konunun farklı bir yönden ele alınması.
- Konunun farklı bir araştırma yöntemi ile analiz edilmesi.
- Konunun derinlemesine incelenmesi.

⁵ Yönetişim, kısaca kamu, özel ve kesim aktörlerinin işbirliği yapmasıdır. Bu modelde herhangi bir aktör, karar verme sürecine egemen değildir (Dulupçu, 2006: 244-245). Model, iki temel özelliğe sahiptir. İlki, katılımcılıktır. Yani, yetki ve sorumlulukların kamu ve özel kesim aktörleri arasında paylaşılmasıdır. İkincisi ise, hiyerarşik yapıdan eşitler arası ilişkilere dayalı heterarşik yapının kurulmasıdır (Eraydın, 2007: 11-12).

Tablo 2: BKA'lara İlişkin Başlıca Makaleler

Tema	Yıl	Yazar	Konu
AB'nin Etkisi	2006	Dulupçu	Kopyalama süreci
	2007	Övgün	Politika transferi
	2009a	Karasu	Politika transferi
	2009b	Karasu	Siyasal bölgeselleşme
Yönetişim Yaklaşımı	2005	Çalt	Yönetişim modeli
	2010	Akpınar	Katılımcı demokrasi
	2010	Koçak ve Karkın	Çoklu paydaş kuramı
	2010	Kuyucu ve Tektaş	Çok düzeyli yönetim
	2010	Karakılçık ve Sarıgül	Ekonomik yönetim modeli
Kümelenme Yaklaşımı	2009	Özdemir ve İneler	Kümelenme yaklaşımı
	2011	Haşar ve İneler	Kümelenme yaklaşımı
	2013	Günaydın	Kümelenme yaklaşımı
Emek ve Sermaye	2009	Gündoğdu	Sermayenin bölgeselleşme eğilimleri
	2012	Müftüoğlu	Emeğin denetimi ve kontrolü
Mali Denetimi ve Hukuki Statüsü	2010	Ceran	İç denetim
	2010	Eroğlu ve Kum	Hukuki statüsü
Diğer	2012	Özkul ve Demirer	Kentin markalaşması
	2013	Kırankabeş	Etkinlikleri
	2014	Çelik, Recepoğlu ve Doğan	Beşeri sermaye ve dış ticaret
	2014	Çelikkol	Ekonomik kalkınma
	2014	Yıldırım ve Yeşilyurt	Proje değerlendirme tablosu
	2015	Karasu	Ölçek siyaseti
	2015	Soytekin ve Koçer	Tanıtım

Kaynak: Yazar tarafından geliştirilmiştir.

Tablo 2'ye göre BKA'larla ilgili makaleler, temalarına göre Avrupa Birliği'nin (AB) etkisi, yönetim yaklaşımı, kümelenme yaklaşımı, emek ve sermaye, mali denetimi ve hukuki statüsü ile diğer şekilde sınıflandırılmıştır.

Dulupçu (2006), Övgün (2007) ve Karasu (2009a, 2009b), Türkiye'de bölgesel politikaların geliştirilmesinde ve BKA'ların kurulmasında AB'nin etkisini⁶ doküman analizi tekniği ile ortaya koymuşlar. Dulupçu (2006), AB'de bölgesel politikaların "ulus üstüleşme"nin bir yansıması olarak geliştirildiğini; AB'nin ve "literatür"ün kendi teori ve kavramlarını üye ülkelere "kopyalama"ya çalıştığını; dolayısıyla Türkiye'nin de "kopyalama süreci"ne sürüklendiğini ileri sürmüştür. Analiz sonucunda Türkiye'de bölgesel politikaların içsel dinamiklerle geliştirilmesi gerektiğini vurgulamıştır.

Övgün (2007), Türkiye'de BKA'ların kurulmasında AB'nin etkisini "politika transferi"⁷

⁶ BKA'ların "dış kökenli" ve AB'nin bir "dayatma projesi" olduğu, İngiltere'de de dile getirilmiştir (Karasu, 2009a: 33).

⁷ Politika transferi, Wolman'a (1992) göre bir siyasi sistemdeki stratejilerin başka bir siyasi sistemde uygulanmak üzere alınmasıdır. Transfer edilen konular, Kutlu'ya (2003) göre beş gruba ayrılmaktadır. Bunlar, politikalar, kurumlar, ideolojiler, davranışlar ve negatif dersler (Övgün, 2007: 234-235).

kavramı ile ele almıştır. Politika transferinin temel amacının, bölgeselleşme ve BKA'lar aracılığıyla sermaye kesimine yeni yatırım alanları yaratmak olduğunu ifade etmiştir. BKA'ların, Türkiye'nin iç dinamiklerinden ziyade hükümetin ve AB'nin politika transferi ile kurulduğunu; dolayısıyla bu konuda "gönüllük esasına dayanan öğrenme"den ziyade "zorunluluk esasına dayanan politika transferi"nden bahsedileceğini vurgulamıştır.

Karasu (2009a) da, Türkiye'de BKA'ların AB'ye uyum sürecinde politika transferi ile kurulduğunu ifade etmiştir. İngiltere'de merkezi yönetimin etkisinde olan ajansların, yerel yönetimlerin yetki ve sorumluluklarını üstlenerek "yeni tür merkezileşme"ye yol açtığını; benzer eğilimlerin, Türkiye'de de görülebileceğini ileri sürmüştür.

Karasu (2009b), BKA'ları siyasal bölgeselleşme kavramı ile ele almıştır. İngiltere'de bölgesel politikaların uygulanması ile "işlevsel, yönetsel ve siyasal bölgeselleşme"nin ortaya çıktığını; bölgelerin kendilerine ilişkin her konuda karar verme hakkını istediğini; BKA'ların, beklentilerin aksine merkezi yönetimin etki alanını genişlettiğini tespit etmiştir. Dolayısıyla bölgeselleşme politikalarını "merkezi olarak yönetilen bölgeselleşme" şeklinde nitelendirmiştir.

Çalt (2005), Akpınar (2010), Koçak ve Karkın (2010), Kuyucu ve Tektaş (2010), Karakılçık ve Sarıgül (2010), BKA'ları yönetim yaklaşımı temelinde doküman analizi tekniği ile incelemişler. Çalt (2005), kapitalizmin 1970'lerdeki ekonomik krizden çıkmak için bölgeselleşmeyi ve küreselleşmeyi egemen kılmak amacıyla yönetim modelini geliştirdiğini ileri sürmüştür. Yönetimin, insani değerlerden ziyade ekonomik unsurları öne çıkardığını; dolayısıyla yönetim yaklaşımına dayalı olarak yönetilen BKA'ların, bölge refahını dengeli bir şekilde dağıtamayacağı ifade etmiştir.

Akpınar (2010), İzmir Kalkınma Ajansı'nın (İZKA) 2010-2013 Bölge Planı'nı bölgesel planlama yaklaşımı ile ele almıştır. Planın hazırlık sürecinde 3 bin kişi ile görüşülmesinin, meşruiyetini ve yerel aktörlerce sahiplenme düzeyini artırdığını belirtmiştir. Türkiye'de BKA'ların bölge planlarının, ekonomik kalkınmanın yanısıra katılımcı demokrasinin de gelişmesine katkıda bulunacağı sonucuna ulaşmıştır.

Koçak ve Karkın (2010), BKA'ları çoklu paydaş kuramı⁸ ile incelemişler. Türkiye'de BKA'ların "merkez" in ve "yerel" in çıkarlarını bağdaştırmasının önemli bir etkinlik unsuru olduğunu; ancak merkezin siyasal, yerelin de sosyal baskısına uğrayabileceğini; BKA'ların ulusallaştırıldığını (Türkleştirildiğini) ve merkezin etkisinde olacağını belirtmişler.

Kuyucu ve Tektaş (2010) da, Türkiye'de BKA'ları çok düzeyli yönetim yaklaşımı ile analiz etmişler. Analiz sonucunda etkin fon kullanımına sahip bölgelerde, BKA'ların çok düzeyli yönetim modelinin kurulmasında aktif bir rol üstlendiğini gözlemlemişler.

Karakılçık ve Sarıgül (2010), BKA'ların ekonomik yönetim modeli mi yoksa üniter yapıyı ve sosyal devleti tasviye veya tesviye (dönüştürme) etmenin bir aracı mı olduğunu sorgulamışlar. Ulus devletin tasfiyesi ile küresel rekabetin ve yönetimin yeni aktörleri olarak kabul edilen BKA'ların yönetim modelini, "bölgesel devlet yapısı"na geçişin bir adımı şeklinde değerlendirmişler. Ulus devleti tasfiye etmeye yönelik politikaların, BKA'lar aracılığıyla ekonomik yönetim modeli ile uygulanacağını belirtmişler. Bu nedenle

⁸ Çoklu paydaş kuramı, örgütsel etkililiği ölçmek için salt bir açının veya yargının (veya tek bir paydaşın) dikkate alınmaması; bir örgütün, ancak paydaşlarını tatmin eden bir üretim ve örgütsel süreçler gerçekleştirdiği oranda etkili olacağı düşüncesine dayanmaktadır (Koçak ve Karkın, 2010: 593).

Türkiye'nin, üniter yapısını zayıflatacak veya tesviye edecek politikaları, AB fonları uğruna savunmaması ve kendine özgü bir "BKA modeli" geliştirmesi gerektiği sonucuna ulaşmışlar.

Özdemir ve İneler (2009), Haşar ve İneler (2011) ve Günaydın (2013), İZKA örneğinde BKA'ları kümelenme⁹ yaklaşımı temelinde doküman analizi tekniği ile incelemişler. Analizle İZKA'nın kümelenme faaliyetlerinin BKA'lara örnek olabileceğini vurgulamışlar.

Gündoğdu (2009) ve Müftüoğlu (2012), BKA'ları emek ve sermaye kavramları çerçevesinde doküman analizi tekniği ile ele almışlar. Gündoğdu (2009), BKA'ları sermayenin bölgesel kalkınma eğilimleri doğrultusunda incelemiştir. Yönetişim modeline dayalı BKA'ların kalkınma fonlarını yönetmesinin, neo-liberalizmin müdahaleci yaklaşımını gündeme getirdiğini ileri sürmüştür. Türkiye'de "sermaye sınıfı"nın (TÜSİAD¹⁰), "yeni sermaye sınıfı"nın (MÜSİAD¹¹) ve "küresel sermaye"nin, birikimlerini bölgelerde değerlendirme eğilimlerini ele alarak; BKA'ları, devletin örgütlenmesini ve devlet-toplum-ekonomi ilişkilerini "birikim dinamikleri" lehine değiştirmeyi hedefleyen bir yapı olarak nitelendirmiştir.

Müftüoğlu (2012), BKA'ları "sermayenin emeği denetimi ve kontrolü anlayışı" ile analiz etmiştir. Türkiye'de BKA'ların, küresel ve yerli sermayenin zorlamasıyla yerel kalkınmada "yol arayışı" sonucunda kurulduğunu belirtmiştir. BKA'ların yönetiminde, sermaye kesimi etkin olurken; işçi sendikalarının ve meslek birliklerinin yer almamasını, "eşitsiz güç ilişkileri"nin bir göstergesi olarak kabul etmiştir. "İşsiz ve çaresiz" emeğin, BKA'lar aracılığıyla denetim ve kontrol altına alınarak "sömürü"sünün artacağını belirtmiştir.

Ceran (2010), BKA'ların mali denetimlerini; Eroğlu ve Kum (2010) ise, hukuki statülerini doküman analizi tekniği ile ele almışlar. Ceran (2010), BKA'larda iç denetimi incelemiştir. İç denetimin, sistematik ve disiplinli olarak uluslararası ve kamu iç denetim standartlarında yapıldığını tespit ederek; bunun, kaynakların etkin kullanımı bakımından BKA'ların başarısını artıracaklarını; ajansların kaynakların etkin kullanımı ile uygulama sonuçlarının izlenmesi için etkin bir muhasebe sistemine sahip olması gerektiğini vurgulamıştır.

Eroğlu ve Kum (2010), BKA'ların tüzel kişiliğini, mali denetimlerini ve idari yapıdaki yerini ortaya koymuşlar. Analizle ajanslarda iç ve dış denetimin öngörüldüğünü; Sayıştay denetimi dışında tutulmalarının eleştirildiğini; idari yapıdaki yerinin, kamu tüzel kişisi ve hizmet bakımından yerinden yönetim kuruluşu olduğunu belirlemişler.

Özkul ve Demirer (2012), Kırankabeş (2013), Çelik, Receptoğlu ve Doğan (2014), Çelikkol (2014), Yıldırım ve Yeşilyurt (2014), Karasu (2015), Soytekin ve Koçer (2015), BKA'ları "diğer" yönlerden analiz etmişler. Özkul ve Demirer (2012), BKA'ların kentin markalaşmasına katkısını doküman analizi tekniği ile belirlemişler. Ajansların bölge planlarını inceleyerek; turizm stratejisi geliştirmek, kentin küresel düzeyde markalaşmasını sağlamak gibi amaçlarını tespit etmişler. Türkiye'nin bir turizm markası ve örgütlenmesi olmadığını belirterek; bu konuda İspanya, İngiltere gibi ülkelerin örnek alınmasını ve örgütlü bir destinasyon markalaşması yapılmasını önermişler.

⁹ Bu kavramı literatürde ilk defa kullanan Porter'a (1990) göre "kümelenme, belirli bir alanda birbiriyle rekabet eden, işbirliği yapan işletmelerin ve bunların ilişkili olduğu kurumların coğrafi yoğunlaşmasıdır".

¹⁰ TÜSİAD: Türkiye Sanayici ve İşadamları Derneği.

¹¹ MÜSİAD: Müstakil Sanayici ve İşadamları Derneği.

Kırankabeş (2013), BKA'ların mali etkinliklerini Veri Zarflama Analizi (VZA¹²) ile belirlemiştir. 25 tane BKA'nın 2010 yılı bütçe verilerini doküman analizi ile incelemiştir. Analizde ajansların uzman personel sayısını, "girdi"; doğrudan faaliyet desteği, teknik destek ve doğrudan finansman desteği ile Destek Bütçe Ödeneği/ Toplam Bütçe Ödeneği oranını, "çıktı" olarak kullanmıştır. Analizle "girdi-çıktı birleşimi"ni en etkin kullanan ilk üç ajansın, İstanbul Kalkınma Ajansı, Trakya Kalkınma Ajansı ve Zafer Kalkınma Ajansı olduğunu belirlemiştir.

Çelik, Recepoğlu ve Doğan (2014), BKA'ların beşeri sermaye ve dış ticaret alanlarındaki etkinliklerini doküman analizi tekniği ile incelemişler. Analiz ile Türkiye'nin batı bölgesindeki ajansların beşeri sermaye ve dış ticaret konularına, doğu ve kuzey bölgesindeki ajanlara nispeten daha çok önem verdiğine ve BKA'ların dış ticaret alanına yönelik desteklerinin yetersiz olduğuna kanaat getirmişler.

Çelikkol (2014), Zafer Kalkınma Ajansı'nın 2010-2013 dönemi Mali Destek Programları'nın (MDP) Kütahya'nın ekonomik kalkınmasına katkısını doküman analizi tekniği ile ortaya koymuştur. Analiz sonucunda ajansın bu dönemde Kütahya'da yerel aktörlere yaklaşık 14 milyon TL mali destek vererek kalkınmaya katkıda bulunduğunu tespit etmiştir.

Yıldırım ve Yeşilyurt (2014), çok kriterli karar verme tekniklerinden Analitik Hiyerarşi Prosesi (AHP¹³) ve Bulanık Analitik Hiyerarşi Prosesi (BAHP) yaklaşımları temelinde ajanslar için alternatif proje değerlendirme tablosu geliştirmişler. BAHP yaklaşımı, belirsizliğin hakim olduğu karar verme problemlerinde sıklıkla kullanılan bir yöntemdir. Ajanslarda bağımsız değerlendirme yapan 8 uzman ile anket yaparak; proje değerlendirme tablosundaki bazı kriterlerin ağırlıklarını sıfır veya sıfıra yakın bularak bunların tekrar düzenlenmesini önermişler.

Karasu (2015), İngiltere ve Türkiye'nin BKA deneyimlerini "ölçek siyaseti"¹⁴ kavramı temelinde doküman analizi tekniği ile incelemiştir. İngiltere'de bölge ölçeğinin terk edilmesi ve ajansların kaldırılması ("bölgelerin sonu" veya "bölgelerin ölümü") ile Türkiye'de "ölçek"sel farklılaşmanın BKA'lara muhtemel etkilerine yoğunlaşmıştır.

Soytekin ve Koçer (2015), Doğu Marmara Kalkınma Ajansı'nın tanıtım faaliyetlerini incelemişler. Ajanstan hizmet alan 450 KOBİ'nin yöneticisi ile yapılan ankette, deneklerin ajansın tanıtım faaliyetindeki rolü konusunda kararsız olduğunu belirlemişler. Sonuçta, ajansın bir tanıtım stratejisi hazırlamasını ve uygulamasını önermişler.

C. Doktora Tezleri

Yüksek Öğretim Kurumu (YÖK) Tez Merkezi'nde internet ortamında yapılan taramaya göre, 2015 yılı itibarıyla BKA'lara ilişkin 13 tane doktora tezi hazırlanmıştır. Bu tezler, Tablo 3'de sunulmuştur.

¹² VZA, parametrik olmayan ve karar verme birimlerinin etkinliğini göreceli olarak ölçmek için kullanılan bir yöntemdir (Şimşek, 2013: 64).

¹³ AHP yaklaşımı, Timor'a göre (2002, 2011) karmaşık karar verme problemlerinde, karar alternatiflerine ve kriterlerine nispi önem değeri verilerek karar mekanizmasının çalıştırılmasına dayalı bir karar verme işlemidir (Yıldırım ve Yeşilyurt, 2014: 30).

¹⁴ "Ölçek", devletin örgütlenmesinde esas alınan coğrafi birimdir (köy, kent vb.). Ölçek siyaseti ise, Gough'un (2006) ifadesiyle ulusal ölçeğin diğerlerine nüfuz ettiği ve onları dönüştürdüğü bilinçli bir ölçeklendirme faaliyetidir (Karasu, 2015: 314).

Tablo 3: BKA'lara İlişkin Doktora Tezleri

Yıl	Yazar	Konu
1993	Kumral	BKA'ların bölgesel kalkınmaya katkısı
2009	Öz	BKA'ların Türk kamu yönetimindeki yeri
2009	Özer	BKA'ların teorik ve uygulamalı analizi
2010	Arslan	BKA'ların ekonomik kalkınmaya katkısı
2010	Tiftikçigil	BKA'ların AB ve Türkiye deneyimleri
2011	Yılmaz	BKA'ların ABD, AB ve Türkiye deneyimleri
2012	Fırat	BKA'ların yenilik yönelimli yönetim kültürü tasarımı modeli ile analizi
2012	Yeşilbaş	BKA'ların Türkiye için bir alternatif kalkınma modeli olması
2014	Aykanat	BKA'ların örgütsel adalet algısı ve psikoloji sözleşme ihlali algısı ile analiz edilmesi
2014	Özgür*	BKA'ların paydaşlarca nasıl algılandığının ortaya konması
2015	Akbaş*	BKA'ların yönetim yaklaşımı ile incelenmesi
2015	Çelik	Avrupa ve Türkiye örneğinde BKA'ların yenilikçilik faaliyetleri
2015	Dirlik*	BKA'ların iş sistemi yaklaşımı ile ele alınması

*: Tez Merkezi'nde bu tezlerle erişim sınırlandırıldığı için bunlara ilişkin bilgiler, özetlerinden derlenmiştir.
Kaynak: Yazar tarafından geliştirilmiştir.

Tespitimize göre, Türkiye'de BKA'lara ilişkin ilk doktora tezini, Kumral (1993) hazırlamıştır. Kumral, BKA'ların girişimcilere sunacağı hizmetleri ve yerel kalkınmaya katkılarını ortaya koymuştur. İzmir imalat sanayindeki işletmelerle yaptığı anket sonucunda onları yenilikler konusunda yönlendirecek ve destekleyecek kurumlara olan ihtiyacı belirlemiş ve bir kalkınma ajansının kurulmasını önermiştir.

Öz (2009), kamu yönetimi, yönetim ve bölgesel kalkınma kavramları çerçevesinde BKA'ların Türk kamu yönetimindeki yerini doküman analizi tekniği ile ortaya koymuştur. BKA'ların başarıyla yönetilmesi halinde yerel kalkınmanın kurumsal altyapısını oluşturabileceğini vurgulamıştır.

Özer (2009), BKA'ları teorik ve uygulamalı olarak analiz etmiştir. Teorik kısımda, BKA'lara ilişkin tartışmalara yer vermiştir. Uygulama kısmında ise, İzmir Kalkınma Ajansı (İZKA) ve Çukurova Kalkınma Ajansı (ÇKA) kalkınma kurulu üyeleri ile anket yaparak; üyelerin, ajansları bir "merkezi model" olarak gördüğü ve kamu adına denetlenmesi gerektiği yönündeki düşüncelerini belirlemiştir.

Arslan (2010), BKA'ların ekonomik kalkınmaya katkısını doküman analizi ile ele almıştır. Türkiye'de yerel sorunların merkezi planlama ile çözülemediğini; bunun, yeni bir örgütlenme ile "aşağıdan-yukarıya" doğru yapılmasını vurgulamıştır. Eleştirilere rağmen Türkiye'de bölgesel kalkınmada "BKA modeli"nin denenmesi gerektiği sonucuna ulaşmıştır.

Tiftikçigil (2010), BKA'ların AB ve Türkiye deneyimlerini ele almıştır. SWOT Analizi¹⁵ kapsamında BKA'lar, sivil toplum kuruluşları ve Devlet Planlama Teşkilatı yetkilileri ve akademisyenler ile görüşmüş; konuyla ilgili çalışmalarını incelemiştir. Sonuçta SWOT Analizi'nin, Türkiye'de BKA'lar yeni kurulduğu için potansiyel bir argüman niteliğinde

¹⁵ Bir yönetim danışmanlığı tekniği olan SWOT Analizi'nde, kurumun mevcut ve gelecekteki durumunu etkileyecek fırsat ve tehditler ile hedeflerini gerçekleştirmesi için güçlü ve zayıf yönleri ortaya konmaktadır (Tiftikçigil, 2010: 212).

olduğunu vurgulamıştır.

Yılmaz (2011) da, BKA'ların ABD, AB ve Türkiye deneyimlerini doküman analizi tekniği ile ele almıştır. Türkiye'de BKA'ların kurulmasında, AB'nin ve yeni bölgesel kalkınma politikalarının etkili olduğunu belirtmiştir. BKA'ların, merkezi yönetimin idari vesayeti altında faaliyet gösterdiğini; dolayısıyla "ölü doğdukları"ni vurgulayarak; yerel kalkınmada etkin olabilmesi için idari ve mali özerkliğe kavuşturulması gerektiği sonucuna ulaşmıştır.

Fırat (2012), BKA'ları geliştirdiği inovasyon (yenilik) yönelimli yönetim kültürü tasarımı modeli ile incelemiştir. Modele göre örgütsel güç, tüm çalışanları inovasyona teşvik etmek için kullanılır ise, "örgütsel inovasyon yönelimli yönetim kültürü" oluşturulabilir. BKA personeli ile anket yaparak; inovasyonun tesadüfi değil belirli yönetim yaklaşımları ile ortaya çıktığını tespit etmiştir.

Yeşilbaş (2012), BKA'ların Türkiye'de alternatif bir bölgesel kalkınma modeli olup olmadığını sorgulamıştır. Ajanslara yönelik algılarını belirlemek için mülki idare amirleri ve BKA personeli ile anket yapmıştır. Ankette, deneklerin çoğunun BKA'ların başarısının temel nedenini, esnek yönetim anlayışına bağladığı; ajansların, mevcut kurumsal yapısı ile Kalkınma Bakanlığı'nın taşra teşkilatından öteye geçemeyeceği; yerel aktörlerin ajansların karar organlarında yer almasının, katılımcı bir model geliştirdiği; zihniyet dönüşümü yapılmadıkça ajans gibi kurumların yararlı olmayacağı şeklindeki düşüncelerini belirlemiştir.

Aykanat (2014), örgütsel adalet algısı¹⁶ ile psikolojik sözleşme¹⁷ ihlali algısı arasındaki ilişkiyi, bir aracı model (BKA) temelinde inceleyerek; etik liderliğin, bu ilişkideki rolünü ortaya koymuştur. Eşitlik teorisine göre, örgütteki uygulamaların herkes için eşit olduğunu düşünen bir çalışan, bu duruma olumlu tepki verir. Aksi durum ise, çalışanın sosyal etkileşiminin zedelenmesine ve psikolojik sözleşmenin ihlaline yol açar. Aykanat, BKA çalışanları ile anket yaparak psikolojik sözleşme ihlali ve örgütsel adalet arasında negatif ve anlamlı bir ilişki olduğunu belirlemiştir.

Özgür (2014), Türkiye'de BKA'ların nasıl algılandığını paydaş algısı analizi¹⁸ tekniği ile belirlemiştir. Analiz sonucunda Avrupa'daki BKA deneyimleri ve bölge yönetimi yaklaşımları temelinde Türkiye'de ajansların sürdürülebilir kalkınma anlayışına göre yeniden yapılandırılması için bir model önermiştir.

Akbaş (2015), Güney Ege Kalkınma Ajansı örneğinde BKA'ları yönetim yaklaşımı ile incelemiştir. BKA'ların yönetim yaklaşımı temelinde kamu, özel ve sivil kesimler arasında işbirliğini sağlama konusunda yaşanan sorunları ve çözüm önerilerini sunmuştur.

Çelik (2015), Avrupa (ERVET, İtalya; Shannon, İrlanda) ve Türkiye (İZKA, ÇKA) örneğinde BKA'ların yenilikçilik faaliyetlerini, kümelenme, yenilik ve ağ faaliyetleri şeklinde

¹⁶ Örgütlerde bireylerin duygularını açıklamak için Greenberg (1987) tarafından geliştirilen örgütsel adalet kavramı, çalışanların işyeri prosedürleri, etkileşimleri ve çıktılarının ne kadar adil olduğuna ilişkin algılarını ifade etmektedir. Bu algılar, çalışanların davranışlarını etkileyerek performansları ve örgüt başarısı üzerinde olumlu ya da olumsuz etkilere neden olabilir (Aykanat, 2014: 39-40).

¹⁷ Psikolojik sözleşme, tarafların (bireyin ve örgütün) yükümlülükleriyle ilgili bireyce oluşturulan bilişsel beklentilerdir. Psikolojik sözleşmeyi oluşturan başlıca unsurlar, şemalar, vaatler, yükümlülükler ve algıdaki öznelliktir (Aykanat, 2014: 12-13, 18).

¹⁸ Paydaş analizi, bir olguyu etkileyen ve/veya ondan etkilenen grupların varlığı düşüncesine dayanır.

sınıflandırarak; anket, mülakat, doküman analizi ve vaka analizi teknikleri ile ortaya koymuştur. Türkiye’deki BKA’ların yenilikçilik faaliyetlerinin, Avrupa deneyimleri ile uyumlu olduğuna kanaat getirmiştir.

Dirlik (2015), BKA’ların iş sistemini gözlem, doküman analizi ve mülakat teknikleri ile incelemiştir. Türkiye’de devletin, iş sisteminde kurumların biçimlenmesinde en önemli aktör olduğunu; belirsizlik yaratarak ve organik bağlar kurarak ajansları kendine yaklaştırdığını; ekonomik örgütlenme yapısında önemli değişikliğin olmadığını; iyi örnekler olarak ithal edilen yönetim uygulamalarının, kurumsal bağlamda beklenen sonuçları vermediğini belirlemiştir.

D. Raporlar ve Uzmanlık Tezleri

Devlet, piyasa aksaklıklarını gidermek için çeşitli araçlarla ekonomiye müdahale etmektedir. Bu araçlardan biri, kamu kurumu niteliğinde olan BKA’lardır. BKA’lar, Mali Destek Programları (MDP’ler) ile yerel aktörlerin bölgesel kalkınmaya yönelik faaliyetlerini desteklemektedir. Dolayısıyla kamu kaynakları ile finanse edilen MDP’lerin (müdahalenin) etkinliği sorgulanmaktadır. Bu amaçla geliştirilen yöntemlerden biri, “etki değerlendirmesi”dir. OECD’ye göre etki, “bir kalkınma müdahalesi sonucu ortaya çıkan ekonomik, sosyal, kurumsal, çevresel ve teknolojik değişiklikler”dir. Dünya Bankası’na göre ise etki değerlendirmesi, “bireylerin refah seviyesinde meydana gelen ve müdahaleye atfedilen değişiklikler”dir. Değerlendirmenin amacı, müdahale öncesi ve sonrası durumu ortaya koyarak, müdahalenin etkisini (başarısını) belirlemektir (Ersayın, 2012: 14-15).

Bu kesimde, BKA’ların yerel kalkınmaya “etki”sini belirlemek için hazırlanan raporlar ve Kalkınma Bakanlığı uzmanlık tezleri ele alınmıştır. Bu çalışmalar, Tablo 4’de sunulmuştur.

Tablo 4: BKA’lara İlişkin Raporlar ve Uzmanlık Tezleri

	Yıl	Yazar	Konu*
Raporlar	2011	İZKA	MDP’lerin etki analizi
	2011	ÇKA	MDP’lerin etki analizi
	2014	Pınar	MDP’lerin etki analizi
Uzmanlık Tezleri	2012	Ersayın	KOBİ’lere yönelik MDP’lerin katkısı
	2013	Şimşek	BKA’ların performansları
	2014	Meydan	MDP’lerin karşıt durum etki değerlendirmesi

*: Etki analizlerinin bulguları, MDP’nin ekonomik etkilerine göre değerlendirilmiştir.

Kaynak: Yazar tarafından geliştirilmiştir.

Tablo 4’de de görüldüğü gibi, Türkiye’de MDP’nin etki analizini yapan ilk BKA¹⁹, İZKA’dır. Daha sonra ÇKA (2011) ve Karacadağ Kalkınma Ajansı (Pınar, 2014) etki analizi yapmıştır. Ersayın (2012), Şimşek (2013) ve Meydan (2014) ise, uzmanlık tezi (Kalkınma Bakanlığı) hazırlamışlar.

İZKA (2011), 2008 yılı Sosyal Kalkınma MDP’nin ve KOBİ MDP’nin İzmir’in kalkınmasına katkısını belirlemek için etki analizi yapmıştır. Yapılan anketle KOBİ MDP ile

¹⁹ Devlet Denetleme Kurulu (DDK, 2014: 787), Türkiye’deki BKA’lardan yalnızca İZKA ve ÇKA’nın etki analizi yaptığını; bu analizlerin de yeterli olmadığını ifade etmiştir. Tespitimize göre, Karacadağ Kalkınma Ajansı (Pınar, 2014) da etki analizi yapmıştır.

desteklenen işletmelerde istihdam miktarının arttığını; işletmelerden 73 tanesinin, ajans desteği olmadan da projelerini uygulayabileceğini belirlemiştir. Bu durum, MDP'nin "dışlama etkisi" veya "engelleme etkisi" olarak adlandırılır. Dışlama/engelleme etkisi, desteğin yararlanıcıların yapacağı yatırımların yerini alması; hatta onları azaltması şeklinde tanımlanır (ÇKA, 2011: 5).

ÇKA (2011) da, 2008 yılı İktisadi Kalkınma MDP, Sosyal Kalkınma MDP ve Küçük Ölçekli Altyapı Projeleri MDP'nin etki analizini yapmıştır. Anket, mülakat ve vaka analizi teknikleri ile yapılan analizde, İktisadi Kalkınma MDP'nin işletmelerin ciro ve istihdam düzeyini artırdığını belirlemiştir.

Pınar (2014) ise, Karacadağ Kalkınma Ajansı'nın Ekonomik Gelişme MDP'nin (2010) etki analizini yapmıştır. MDP ile desteklenen işletmelere anket uygulamıştır. Anket sonucunda işletmelerde üretim, istihdam ve ihracat kapasitesinin arttığını tespit etmiştir.

Ersayın (2012), İZKA'nın ve ÇKA'nın 2008 yılında KOBİ'lere uyguladığı MDP'lerin ekonomik etkisini anket tekniği ile belirlemiştir. Analizle desteklenen işletmelerde üretim ve istihdam artışı olduğunu; işletmelerin % 20'sinin, ajans desteği olmadan da projelerini gerçekleştirebileceğini; bu desteklerin yaklaşık % 50'sinin, yerel kalkınmaya katkısının olmadığını belirlemiştir.

Şimşek (2013), BKA'ların performansını mukayeseli olarak analiz etmek için Veri Zarflama Analizi (VZA) ile örnek bir uygulama yapmış; mutlak değerlendirmeyi sağlayan Dengeli Skor Kart²⁰ (DSK) yöntemi ile de bir model önermiştir. 18 tane ajansın 2010 yılı faaliyet verilerini doküman analizi tekniği ile karşılaştırmalı olarak analiz ederek; 7'sinin etkin olduğunu belirlemiştir. Hesaplanan "etkinlik skoru"na göre, İZKA üçüncü sırada; ÇKA ise, etkinlik skoruna en yakın ajanslar arasında yer almıştır.

Meydan (2014), ÇKA, Orta Karadeniz Kalkınma Ajansı ve Doğu Anadolu Kalkınma Ajansı örneğinde MDP'lerin "karşıt durum etki değerlendirmesi"ni yapmıştır. MDP'lerle (2009) desteklenen işletmelerle anket yaparak, ciro ve istihdam seviyesinin arttığını tespit etmiştir. Analiz sonucunda MDP'lerin etkinliğini artırmak için ölçülebilir ve sonuç odaklı performans göstergelerinin belirlenmesi; desteklenen projelerin kayıt edilmesi ve Kalkınma Bakanlığı'nın "etki değerlendirme klavuzu" hazırlaması gerektiğini önermiştir.

IV. BULGULAR

Türkçe literatürde BKA'lar, yukarıdaki açıklamalardan da anlaşılacağı gibi farklı yönlerden çeşitli araştırma yöntemleri (teknik) ile incelenmiştir. Çalışma kapsamında 2015 yılı itibarıyla 44 eser incelenmiştir. Elde edilen bulgular, araştırma konusuna ve yöntemine göre iki grupta sınıflandırılmıştır. Öncelikle araştırmalar, konularına göre ekonomik, sosyal ve siyasal olmak üzere üç gruba ayrılmıştır. Daha sonra da söz konusu çalışmalar, eserlerin araştırma yöntemlerine ve tekniklerine göre dağılımına yer verilmiştir.

A. Bölgesel Kalkınma Ajanslarına İlişkin Literatürün Konu Bakımından Tasnifi

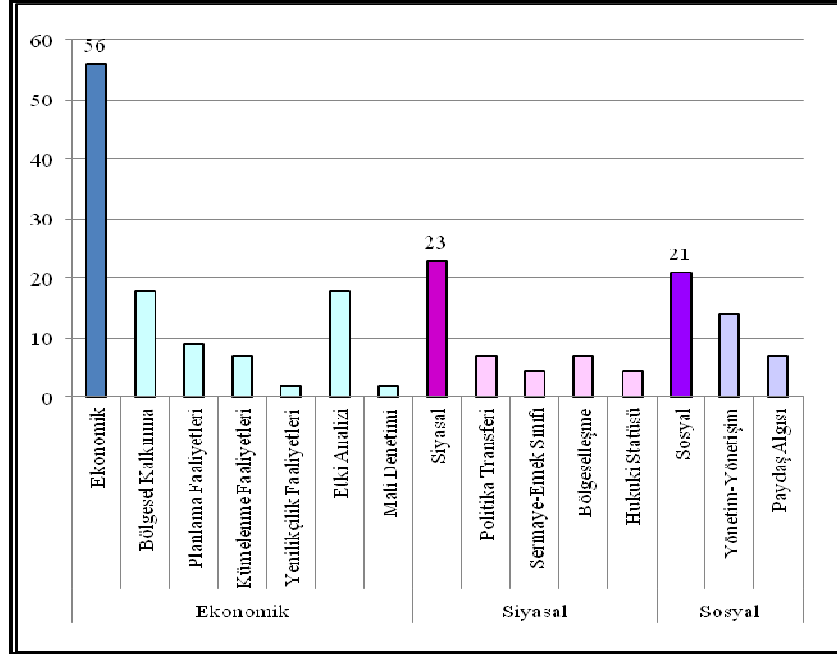
Türkçe literatürde BKA'lara ilişkin araştırmalar, konularına göre tasnif edilerek Tablo 5'de ve Grafik 1'de sunulmuştur.

²⁰ Kurumlar için bir performans ölçme yaklaşımı olan DSK'ya göre, performans değerlendirilmesi şu dört boyutta yapılır: Örgütün müşteri boyutu, iş süreçleri boyutu, yenilik-öğrenme boyutu ve finansal boyutu (Şimşek, 2013: 66).

Tablo 5. BKA'lara İlişkin Türkçe Literatürün Konu Bakımından Tasnif Edilmesi

Konu	Alt Konu	Sayı (%)	Yazarı
Ekonomik	Bölgesel Kalkınma	8 (% 18)	Kumral (1993), Özer (2009), Arslan (2010), Tiftikçigil (2010), Yılmaz (2011) ve Yeşilbaş (2012), Çelik, Recepoğlu ve Doğan (2014), Soytekin ve Koçer (2015)
	Planlama Faaliyetleri	4 (% 9)	Akpınar (2010), Aydoğdu (2010), Burak (2011) ve Eldeniz (2011)
	Kümelene Faaliyetleri	3 (% 7)	Özdemir ve İneler (2009), Haşar ve İneler (2011) ve Günaydın (2013)
	Yenilikçilik Faaliyetleri	1 (% 2)	Çelik (2015)
	Etki Analizi	8 (% 18)	ÇKA (2011), İZKA (2011), Ersayın (2012), Kırankabeş (2013), Şimşek (2013), Meydan (2014), Pınar (2014), Yıldırım ve Yeşilyurt (2014)
	Mali Denetimi	1 (% 2)	Ceran (2010)
	Toplam	25 (% 56)	
Siyasal	Politika Transferi	3 (% 7)	Dulupçu (2006), Övgün (2007) ve Karasu (2009a)
	Sermaye-Emek Sınıfı	2 (% 4,5)	Gündoğdu (2009) ve Müftüoğlu (2012)
	Bölgeselleşme	3 (% 7)	Karasu (2009b), Övgün (2011) ve Karasu (2015)
	Hukuki Statüsü	2 (% 4,5)	Öz (2009), Eroğlu ve Kum (2010)
	Toplam	10 (% 23)	
Sosyal	Yönetim-Yönetişim	6 (% 14)	Kayasü vd. (2003), Çalt (2005), Karakılçık ve Sarıgül (2010), Koçak ve Karkın (2010), Kuyucu ve Tektaş (2010) ve Fırat (2012)
	Paydaş Algısı	3 (% 7)	Aykanat (2014), Özgür (2014) ve Dirlik (2015)
	Toplam	9 (% 21)	
Genel Toplam		44	

Kaynak: Yazar tarafından geliştirilmiştir.

Grafik 1: BKA'lara İlişkin Türkçe Literatürün Konu Bakımından Tasnif Edilmesi (%)

Tablo 5'e ve Grafik 1'e göre Türkçe literatürde BKA'lar, genel olarak ekonomik, siyasal ve sosyal yönlerden ele alınmıştır. BKA'ların ekonomik yönden incelendiği çalışmaların (% 56), sırasıyla siyasal (% 23) ve sosyal (% 21) araştırmalar izlemiştir.

1. Ekonomik

BKA'lar, ekonomik olarak bölgesel kalkınma modeli ile incelenmiştir. Yapılan çalışmalarda, BKA'ların aktörler arasında işbirliğini geliştireceği, içsel ve dışsal kaynaklara dayalı yerel kalkınma modelini uygulayacağı; planlama ve yenilikçilik gibi faaliyetlerle bölgesel kalkınmaya katkıda bulunacağı belirtilmiştir. Kimi çalışmalarda ise, BKA'ların bölgeler arası eşitsizliği azaltmak yerine daha da artıracağı ileri sürülmüştür.

2. Siyasal

BKA'ların siyasal yönden AB'den politika transferi ile "kopyalama" sonucu kurulduğu; ulusal bütünlüğe "tehdit" olarak görüldüğü; "küresel sermaye"nin çıkarlarına hizmet edeceği ve emeğin sömürsünü artıracığı belirtilmiştir. Ayrıca ülkenin idari yapısında "bölgeselleşme"ye yol açması beklenirken; "yeni merkezileşme"nin bir aracı olacağı ifade edilmiştir.

3. Sosyal

BKA'lar sosyal olarak da aktörler arasında işbirliğinin ve katılımcı demokrasinin (yönetişim) geliştirilmesi ve sosyal kalkınmaya katkısı ile ele alınmıştır. Bazı çalışmalarda ise, BKA'ların sosyal kalkınmaya yeteri kadar önem vermediği vurgulanmıştır.

B. Bölgesel Kalkınma Ajanslarına İlişkin Literatürün Yöntem (Teknik²¹) Bakımından Tasnifi

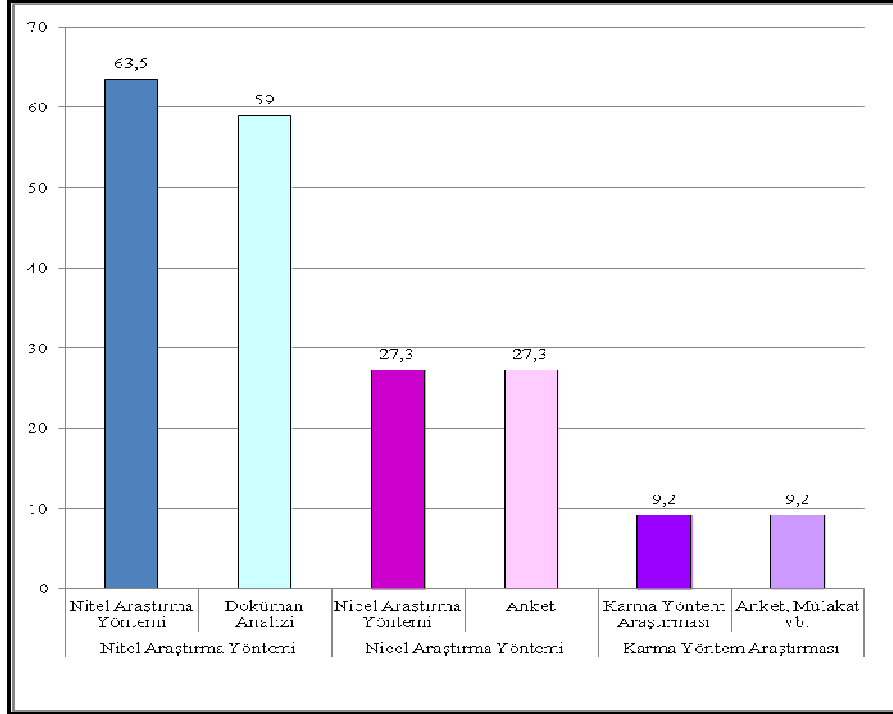
BKA'lara ilişkin çalışmalar, araştırma yöntemlerine/tekniklerine göre tasnif edilerek Tablo 6'da ve Grafik 2'de sunulmuştur.

Tablo 6: BKA'lara İlişkin Türkçe Literatürün Yöntem (Teknik) Bakımından Tasnif Edilmesi

Yöntem*	Teknik*	Sayı (%)	Yazarı
Nitel Araştırma Yöntemleri	Doküman analizi	26 (% 59)	Çalt (2005), Çakmak (2006), Dulupçu (2006), Övgün (2007), Gündoğdu (2009), Karasu (2009a, 2009b), Öz (2009), Özdemir ve İneler (2009), Akpınar (2010), Ceran (2010), Eroğlu ve Kum (2010), Karakılıçık ve Sarıgül (2010), Koçak ve Karkın (2010), Kuyucu ve Tektaş (2010), Haşar ve İneler (2011), Övgün (2011), Yılmaz (2011), Müftüoğlu (2012), Özkul ve Demirel (2012), Günaydın (2013), Kırankabeş (2013), Şimşek (2013), Çelikkol (2014), Çelik, Recepoğlu ve Doğan (2014), Karasu (2015)
	Doküman analizi, mülakat	2 (% 4,5)	Tiftikçigil (2010) ve Pınar (2014)
	Toplam	28 (% 63,5)	
Nitel Araştırma Yöntemleri	Anket	12 (% 27,3)	Kumral (1993), Özer (2009), Arslan (2010), İZKA (2011), Ersayın (2012), Fırat (2012), Yeşilbaş (2012), Aykanat (2014), Meydan (2014), Özgür (2014), Yıldırım ve Yeşilyurt (2014), Soytekin ve Koçer (2015)
	Toplam	12 (% 27,3)	
Karma Yöntem Araştırmaları	Anket, mülakat	1 (% 2,3)	Kayasü vd. (2003)
	Anket, mülakat, doküman analizi ve vaka analizi	2 (% 4,6)	ÇKA (2011) ve Çelik (2015)
	Doküman analizi, mülakat	1 (% 2,3)	Dirlik (2015)
	Toplam	4 (% 9,2)	
Genel Toplam		44	

*: Kimi çalışmalarda, araştırma yöntemi ve/veya tekniği belirtilmemiş olup; bu, yazar tarafından tespit edilmiştir.
Kaynak: Yazar tarafından geliştirilmiştir.

²¹ Bilimsel araştırmalarda yöntem ve teknik kavramları, genellikle yanlış bir şekilde birbirlerinin yerine kullanılmaktadır. Teknik, seçilen araştırma yöntemine bağlı olarak uygulanan bilgi toplama aracıdır.

Grafik 2: BKA'lara İlişkin Türkçe Literatürün Yöntem (Teknik) Bakımından Tasnif Edilmesi (%)

Tablo 6'ya ve Grafik 2'ye göre, BKA'lar çoğunlukla nitel araştırma yöntemleri (% 63,5); bu yöntem temelinde de doküman analizi tekniği (% 59) ile incelenmiştir. Bunun temel nedeni, BKA'ların faaliyetlerine ilişkin istatistik verilerin sınırlılığı olabilir.

BKA'lara ilişkin araştırmalarda ikinci sırada, nicel araştırma yöntemleri (% 27,3) uygulanmıştır. Bu yöntemde dayalı olarak daha ziyade anket (% 27,3) yapılmıştır.

BKA'lar, az sayıda da olsa karma yöntem araştırmaları (% 9,2) ile incelenmiştir. Bu yöntem temelinde anket, mülakat, doküman analizi ve vaka analizi teknikleri uygulanmıştır.

SONUÇ

Büyük Bunalım'dan (1929 ekonomik krizi) sonra Bölgesel Kalkınma Ajansları (BKA'lar) kurulmaya başlanmıştır. BKA'ların temel amacı, aktörler arasında işbirliğini geliştirmek, içsel ve dışsal kaynaklara dayalı bölgesel kalkınmayı hızlandırmaktır.

Türkiye'de, AB'nin de etkisiyle 2006-2009 döneminde 26 tane BKA kurulmuştur. Türkçe literatürde de BKA'lar, daha ziyade bu dönemden itibaren incelenmeye başlanmıştır. Bu çalışmada, 2015 yılı itibariyle BKA'larla ilgili başlıca araştırmalardan 2 kitap, 23 makale, 13 doktora tezi, 3'er rapor ve uzmanlık tezi olmak üzere toplam 44 tane eser incelenmiştir. Söz konusu eserler, amacı, yöntemi ve sonucu itibariyle özetlenmiş; konu ve yöntem (teknik) bakımından tasnif edilerek genel bir değerlendirmesi yapılmıştır.

Türkçe literatürde BKA'lar daha ziyade 2010 yılından sonra incelenmeye başlanmıştır. Konu bakımından genellikle ekonomik, siyasal ve sosyal yönlerden ele alınmıştır. Ekonomik olarak bölgesel kalkınmaya katkıları; siyasal yönden, bölgeselleşme, merkezileşme, ulusal

bütünlüğe tehdit gibi kavramlar; sosyal yönden ise, aktörler arası işbirliği (yönetişim yaklaşımı) çerçevesinde incelenmiştir. BKA'lar daha ziyade ekonomik yönden (% 56) analiz edilmiştir. Ayrıca yasal zorunluluğa rağmen 26 BKA'dan yalnızca 3 tanesi "etki analizi" yapmıştır.

BKA'lar, uygulanan yöntemlere göre nitel ve nicel araştırma yöntemleri ile karma yöntem araştırmaları temelinde incelenmiştir. Analizler çoğunlukla nitel araştırma yöntemleri (% 63,5) temelinde doküman analizi tekniği (% 59) ile yapılmıştır. Bunun başlıca nedeni, BKA'ların faaliyetlerine ilişkin istatistik verilerin sınırlılığı olabilir. Çalışmalarda nicel araştırma yöntemleri (% 27,3) kapsamında anket tekniği; karma yöntem araştırmalarında (% 9,2) ise, anket, mülakat, doküman analizi ve vaka analizi teknikleri uygulanmıştır.

Çalışmanın bulguları doğrultusunda, şu hususlar önerilebilir:

- BKA'lar, etki analizi, fayda-maliyet analizi gibi analizlerinin yapılabilmesi için faaliyetlerine ilişkin istatistik verileri toplamak ve kamuoyuna sunmak üzere bir "veri bankası" kurulmalıdır.
- BKA'lara ilişkin istatistik/ekonometrik analizler de yapılmalıdır.
- BKA'ların sosyal kalkınmaya katkıları, farklı yönlerden ortaya konmalıdır.
- Türkiye'ye model olduğu belirtilen İngiltere'de BKA'lar, kurulmalarından 13 yıl sonra 2012 yılında kapatılmıştır (Çelik, 2017: 157, 165). Dolayısıyla BKA'lar, İngiltere'de başta kapatılma nedenleri olmak üzere farklı konular ve yöntemler temelinde daha çok analiz edilmeli; bu ve diğer ülkelerin deneyimlerinden hareketle Türkiye'ye özgü bir BKA modeli geliştirmek için dersler çıkarılmalıdır.

KAYNAKÇA

- Akbaş, İ. (2015). *Aktörler Arası İlişkiler, Sorunlar ve Sonuçlar Bakımından Türkiye'de Kalkınma Ajansları: Güney Ege Kalkınma Ajansı (GEKA) Örneği*. Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Akpınar, R. (2010). Türkiye'de Kalkınma Ajanslarının Hazırlanan Bölge Planlarına Dair Bir Kritik: İZKA'nın İzmir Bölge Planı (2010-2013) Örneği. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 12 (4), 7-18.
- Arslan, E. (2010). *Kalkınma Ajansları ve Kalkınma Ajanslarının Türk Ekonomisine Beklenen Katkıları*. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Ataseven, B. (2012). Nitel Bilimsel Araştırmalarda Veri Kalitesinin Önemi. *Marmara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 33 (2), 543-564.
- Aykanat, Z. (2014). *Psikolojik Sözleşmenin İhlali Algısında Örgütsel Adaletin Etkisi ve Etik Liderin Aracı Değişken Olarak Rolü: Kalkınma Ajanslarında Uygulama*. Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Ceran, Y. (2010). Kalkınma Ajanslarında İç Denetim. *Niğde Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 3 (2), 19-34.
- Çakmak, E. (2006). *Yerel Ekonomi ve Bölgesel Kalkınma Ajansları*. İmaj Yayınevi, 211 s.
- Çalt, G. (2005). Bölgeselleşme ve Avrupa Birliği'nin Bir Aracı Olarak Bölge Kalkınma Ajansları. 20 s.
- Çelik, F. (2015). *Bölgesel Kalkınma Ajanslarının Yeniliklere Katkıları: Teori, Deneyimler ve Türkiye Uygulamalarının Değerlendirilmesi*. Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler

Enstitüsü.

- Çelik, F. (2017). Bölgesel Kalkınma Ajansı Deneyimlerinin Karşılaştırmalı Analizi: İngiltere ve Türkiye Örnekleri, *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 19 (2): 145-171.
- Çelik, O., Recepoğlu, M. ve Doğan, K. C. (2014). Türkiye’de Bölgesel Kalkınma Ajans Faaliyetlerinin Beşeri Sermaye ve Dış Ticaret Yönlü Analizi. *Küresel İktisat ve İşletme Çalışmaları Dergisi*, 3 (6), 39-50.
- Çelikkol, M. M. (2014). Bölgesel Kalkınma Ajansları: Sağlanan Desteklerin Bir İl Ölçeğinde Değerlendirilmesi. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 39, 327-349.
- ÇKA (Çukurova Kalkınma Ajansı). (2011). *Mali Destek Programları Değerlendirme Raporu*. 133 s.
- DDK (Devlet Denetleme Kurulu). (2014). *Türkiye’nin Kalkınma Ajansları Uygulamasının Değerlendirilmesi*. 830 s.
- Dirlik, O. (2015). *Türkiye’de Kalkınma Ajanslarının Kurumsal Bağlamının Biçimlendirme Mekanizmaları Üzerine Bir Çözümleme*. Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Dulupçu, M. A. (2006). Bölgesel Politikalar Kopyalanabilir mi? Bölgeselleşme Karşısında Yeni Bölgeselcilik. 1. Bölgesel Kalkınma ve Yönetişim Sempozyumu, (ss. 233-255).
- Eraydın, A. (2007). Politikalarından Süreç Tasarımına: Yeni Bölgesel Politikalar ve Yönetişim Modelleri. 2. Bölgesel Kalkınma ve Yönetişim Sempozyumu (ss. 5-23).
- Eroğlu, M. ve Kum, M. (2010). Türkiye’de Kalkınma Ajanslarının İdari Teşkilat İçindeki Yeri. *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 176 (35), 175-198.
- Ersayın, Z. (2012). *Kamu Müdahalelerinde Katkısalılığın Değerlendirilmesi: Çukurova ve İzmir Kalkınma Ajansları KOBİ Destekleri Örneği*. Devlet Planlama Teşkilatı Uzmanlık Tezi.
- EURADA (European Association of Development Agencies) (1999). Creation, Development and Management of RDAs. Does it have to be so difficult?, 169 p.
- Fırat, H. (2012). *İnovasyon Yönelimli Yönetim Kültürü Tasarımı; Türkiye Kalkınma Ajansları İçin Model Önerisi*. Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Günaydın, D. (2013). Bölgesel Kalkınma Sürecinde Kümelenmeler: TR31 İzmir Bölgesi Örneği. *International Anatolia Academic Online Journal*, 1 (2), 11-47.
- Gündoğdu, İ. (2009). Sermayenin Bölgesel Kalkınma Eğilim(ler)i: Kalkınma Ajansları Yasası Üzerine Tarihsel-Coğrafi Materyalist Bir İnceleme. *Praksis*, 19, 267-302.
- Haşar, E. Ç. ve İnel, F. M. (2011). İzmir Kümelenme Stratejisi Deneyimi ve Kümelenmenin Yönetimi. 5. Bölgesel Kalkınma ve Yönetişim Sempozyumu (ss. 253-272).
- İZKA (İzmir Kalkınma Ajansı). (2011). *İZKA Etki Analizi Araştırması*. 117 s.
- Karakılçık, Y. ve Sarıgül, C. E. (2010). Bir ‘Ekonomik Yönetişim Modeli’ Olarak Bölge Kalkınma Ajansları (BKA) Uygulaması: Üniter Yapının ve Sosyal Devletin Tasfiyesi mi Tesviyesi mi?, Turgut Özal Uluslararası Ekonomi ve Siyaset Kongresi-1, Küresel Krizler ve Ekonomik Yönetişim Bildiriler Kitabı, İnönü Üniversitesi, Malatya. (ss. 384-408).
- Karasu, K. (2009a). Yerelleşme Söylemi ve Bölge Kalkınma Ajansları. *Memleket Siyaset Yönetim*, 4 (11), 1-43.
- Karasu, K. (2009b). Yeni Bir Tür Merkezileşmenin Aracı Olarak Bölge Kalkınma Ajansları.

- Memleket Mevzuat*, 4 (46), 24-33.
- Karasu, K. (2015). Kalkınma Ajansları: ‘Modelimi Kaybettim. Hükümsüzdür’ Ölçek Siyasetinin Yerelliği. *Ankara Ün. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 70 (2), 273-316.
- Karataş, Z. (2017). Sosyal Bilim Araştırmalarında Paradigma Değişimi: Nitel Yaklaşımın Yükselişi. *Türkiye Sosyal Hizmet Araştırmaları Dergisi*, 1(1), 68-86.
- Kayasü, S., Pınarcıoğlu, M., Yaşar, S. S. ve Dere, S. (2003). *Yerel / Bölgesel Ekonomik Kalkınma ve Rekabet Gücünün Artırılması: Bölgesel Kalkınma Ajansları*. İstanbul: İstanbul Ticaret Odası Yayını, 148 s.
- Kırankabeş, M. C. (2013). Yeni Bölgesel Kalkınma Politikasının Yerel Aktörleri Olarak Kalkınma Ajanslarının Etkinliğinin Değerlendirilmesi: Türkiye Örneği. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 35, 253-268.
- Koçak, S. Y. ve Karkın, N. (2010). Kalkınma Ajanslarının Çoklu Paydaş Kuramı Çerçevesinde Analizi. B. Akgül ve N. Uzay (Der.), *Türkiye’de Bölgesel Kalkınmanın Yeni Örgütleri, Kalkınma Ajansları* içinde (ss. 591-607). Bursa: Ekin Yayını.
- Kum, M. (2010). Kalkınma Ajansları Üzerine Bibliyografya Denemesi. B. Akgül ve N. Uzay (Der.), *Türkiye’de Bölgesel Kalkınmanın Yeni Örgütleri, Kalkınma Ajansları* içinde (ss. 757-768). Bursa: Ekin Yayını.
- Kumral, N. (1993). *Bölgesel Gelişme Politikası Aracı Olarak Kalkınma Ajansları ve Girişimciliğin Teşviki*. Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kuyucu H., A. ve Tektaş, A. (2010). Bölgesel Kalkınma Ajansları: Etkin Fon Kullanımı ve Çok Düzeyli Yönetişime Geçiş. B. Akgül ve N. Uzay (Der.), *Türkiye’de Bölgesel Kalkınmanın Yeni Örgütleri, Kalkınma Ajansları* (ss. 535-552). Bursa: Ekin Yayını.
- Meydan, M. C. (2014). *Kalkınma Ajansları Desteklerinin Değerlendirilmesi: Karşıt Durum Etki Değerlendirme Örneği*. Kalkınma Bakanlığı Uzmanlık Tezi. 238 s.
- Müftüoğlu, B. G. (2012). Türkiye’de Yeni Emek Denetim ve Kontrol Alanı: Kalkınma Ajansları. *Çalışma ve Toplum*, 33 (2), 95-116.
- Övgün, B. (2007). Bir Politika Transferi Örneği: Kalkınma Ajansları. *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 62 (3), 233-255.
- Övgün, B. (2011). Türk Kamu Yönetiminde Yeni Bir Örgütlenme: Kalkınma Bakanlığı. *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 66 (3), 263-281.
- Öz, A. C. (2009). *Kalkınma Ajanslarının Türk Kamu Yönetimi İçindeki Yeri*. Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Özdemir, S. ve İneler, F. (2009). Kümelenme, Bölgesel Kalkınma ve Kalkınma Ajansları. 13 s.
- Özer, Y. E. (2009). *Bölgesel Kalkınma Ajanslarının Yapılanması ve İşlevselliği: İzmir ve Çukurova Örnekleri*. Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Özgür, A. E. (2014). *AB Uygulamaları Çerçevesinde Türkiye’de Kalkınma Ajansları*. Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Özkul, E. ve Demirer, D. (2012). Şehirlerin Turistik Markalaşmasında Kalkınma Ajanslarının Rolü, Bölge Planları Üzerine Bir Doküman İncelemesi. *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 4 (4), 157-181.
- Pınar, A. (2014). *Karacadağ Kalkınma Ajansı Etki Analizi Raporu*. 57 s.

- Seyidoğlu, H. (1995). Bilimsel Araştırma ve Yazma. Güzem Yayınları, İstanbul.
- Soytekin, T. ve Koçer, S. (2015). Türkiye’deki Bölgesel Kalkınma Ajansları’nın Bölge Tanıtımındaki Rolü: Doğu Marmara Kalkınma Ajansı (MARKA) Üzerine Bir Araştırma. *E-Journal of Intermedia*, 2 (1), 195-221.
- Şen, Ü. S. (2005). Sanat Eđitiminde Bilimsel Araştırma Yöntemlerinin Kullanılması. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 5 (1), 343-360.
- Şimşek, A. (2013). *Kalkınma Ajanslarının Performans Ölçümü*. Kalkınma Bakanlığı Uzmanlık Tezi. 159 s.
- Tiftikçigil, B. Y. (2010). *Avrupa Birliği’ne Uyum Sürecinde Türkiye’de Bölgesel Kalkınma Politikalarında Yaşanan Dönüşüm ve Kalkınma Ajansları Üzerine Bir Değerlendirme*. Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Yeşilbaş, M. (2012). *Alternatif Bir Kalkınma Modeli Olarak Bölge Kalkınma Ajansları (Bir Alan Araştırması)*. Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2013). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayınevi, 448 s.
- Yıldırım, B. F. ve Yeşilyurt, C. (2014). Bulanık Analitik Hiyerarşisi Prosesi Yaklaşımı İle Proje Değerlendirme Kriterlerinin Önceliklendirilmesi: Kalkınma Ajansı Örneği. *Atatürk İletişim Dergisi*, 1, 23-50.
- Yılmaz, B. (2011). *Kalkınma Politikalarında Değişim: Bölgesel Kalkınma Ajansları*. Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.